

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Тыва

Управления образования администрации муниципального района

«Улуг-Хемский кожуун Республика Тыва»

МБОУ СОШ с.Эйлиг-Хем

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по
УВР

Комбу

Комбу А.В.
от «30» сентября 2025г. г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

Дамдын

Дамдын В.М.
Приказ №11
от «30» сентября 2025г. г.

АДАПТИРОВАННАЯ РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной (тувинский) язык»

для обучающихся с ОВЗ (ЗПР, вариант 7.2) 5-9 классов

Эйлиг-Хем
2025

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

Календарь-тематиктиг планнаашкынны (КТП) башкы ажыл-чорудулгазының уг-шии, уругларның сонуургалының болгаш кадыкшылының байдалынга дүүштүр, бөлүктөп дээш оон-даа өскө аргалар-биле өскерттип ажылдап болур. КТП-ни боттандырарда, электроннуг (чурагайлыг) өөредилге курлавырларын ажыглаарының аргаларын кичээнгейге алып, өөредилге-методиктиг материалдарны (мультимедийлиг программалар, электроннуг номнар болгаш пособиелер, электроннуг библиотекалар, виртуалдыг лабораториялар, оюннуг программалар, өөредилгениң чурагайлыг курлавырларының чыындызы) бар, белеткеп каан курлавырга даяныр, ол ышкаш башкы боду чогаадып тургузуп алгаш ажыглаар.

5 класс – 68 ш.

Эрттирер хүнү	Кичээлдин темазы	Шагы	Өөреникчилернин күүседир ужурлуг кол-кол ажыл-чорудулгазы
04.09	Ном дугайында сөс. Тыва чогаалчыларнын шүлүк чогаалы	1	Ном кылырынын дугайында медээлер-биле таныжылга (автор, чурукчу, редактор, корректор болгаш оон өске).
07.09	С. А. Сарыг-оол. Шүлүк «Ном».	1	Өөредиглиг диалогка киржири: «Кижин бүрүзүнүн амыдыралында чечен чогаалдын салдары».
11.09,14.09	Ю. Ш. Кюнзегеш. Шүлүк «Сиген шөлүндө».	1	Шүлүктерни аянын номчууру. Коллективтиг ажыл: чогаалдын тема болгаш кол бодалы.
18.09	<i>Литература теориязы:</i> деңнелге	1	Номчаан чүүлдүн ниити сайгарылгазы, бодунун хуу бодалын чугаалаары. Словарь-биле ажыл. Сөстөрнүн уткаларын тайылбырлаары: колхоз, колхозчу, бригада болгаш оон өске. Ийилеп ажылдаары: дылдын чурумалдыг аргаларын илередири: деңнелге. Сөзүглелде дылдын чурумалдыг аргаларын тодарадыры.
21.09	Тыва чогаалчыларнын проза чогаалы С. А. Сарыг-оол. «Эдер амытаннар» («Аңгыр-оолдун тоожузу» деп чогаалдан үзүндү) а.204	1	Көшкүн тыва чоннун чаңчылчаан амыдыралынын онзагайынын дугайында ниити чугааны чорудары. Ийилеп ажылдаары: чогаалчынын чогаадыкчы ажыл-чорудулгазында көшкүн тыва чоннун амыдыралын барымдаалыг чуруттунганын деңнээри. Чогаалдын аас чогаалы-биле холбаазын илередири. Бөлүктөп ажылдаары: чогаалдын тема болгаш идеяын тодарадыры. Чогаал маадырларынын омур-хевирлеринин онзагайын тодарадыры. Ниити ажыл: бойдус чурумалынга даянып, маадырнын иштики делегейин тодарадып бижири. Сөзүглелде дылдын чурумалдыг аргаларын тып, оларнын сөзүглелге ужур-дузазын тодарадыры. Ийилеп ажылдаары: ажылдарны эжи-биле сүмележиپ ажылдап Библири

Эгээрттинмес эртине-байлак – аас чогаалы			
25.09	Улустун аас чогаалы Тоолдар. Улустун аас чогаалы. Фольклорнун биче хевирлери.	1	Тоол маадырларынга характеристика бээри база оларнын аажы-чагын үнелээри. Башкынын айтырыгларынга харыылаары. Учебный диалог о нравственной проблематике жанров устного народного творчества как основу для развития представлений о нравственном идеале своего народа. Улустун аас чогаалынын кол өзөөн мөзү-шынар айтырыы, чоннун эки аажы-чагы, чоннун алыс күзели илерээр дугайында айтырыглар тургузуп турар дээрзин ылгап, түннеп билир. Улустун аас чогаалыда көдүрттүнгөн мөзү-шынар айтырыын бодунун көрүжү-биле тайылбырлап билири. Ниити ажил: улустун аас чогаалынын жанр талазы-биле онзагайын сайгарар. Улустун аас чогаалынын дылынын онзагайын тодарадыр. Ийилеп ажилдаары: улустун аас чогаалынын кижизидикчи салдарын айтып, тайылбырлыг сайгарылганы кылыр.
28.09	Үлегер домактар болгаш чечен сөстөр.а.50	1	Үлегер домактар фольклорнун биче хевирлери дээрзин сайгарып билир. Тыва үлегер домактарнын утказын тодарадыр. Үлегер домактарнын өөредиг, делегей болгаш амыдырал дугайында утказын тодарадып билир. Үлегер домактар болгаш чечен сөстөрдө мерген бодалдарнын утказын тодарадыр. Үлегер домактарны шээжи-биле чугаалаар. Дыңнаан чүүлүнге хамаарыштыр айтырыгларга харыылаары. Чогаал болгаш фольклорну деңнээри: ниити болгаш ылгалдыг талаларын дилээр. Үлегер домактарны, тывызыктарны номчууру. Оларны өөренири болгаш шээжи-биле чугаалаары.
28			
02.10	Оларнын темалары	1	Аас болгаш бижимел чугаага үлегер домактар болгаш чечен сөстөрнүн ылгалын тодарадыр.
05.10	Тывызыктар.	1	Чөрүлдээлиг чидиг айтырыг: «Үлегер домактар болгаш чечен сөстөрнүн утказында кандыг ылгал барыл?».
09.10	Оларны ыдарынын болгаш тыварынын аргалары	1	Тывызыктарны номчууру болгаш тывары. Тывызыктарны үлегер домактар болгаш чечен сөстөр-биле деңнээри, ниити чүүлдешкек

			чүүлдерин тывар. Таблица-биле ажыл: фольклорнуң кол жанрларының кыска тодарадып бижири (тывызык, үлегер домак, чечен сөстөр)
12.10	<i>Литература теориязы:</i> үлегер домактар болгаш чечен сөстөр. Тывызыктар	1	
16.10	Хуулгаазын тоолдар. Тоол «Тос оолдуг Доктагана кадай»	1	Хуулгаазын тоолдарның онзагай талаларын тодарадырып билир. Номчаан тоолунуң утказын дыннакчыга чедимчелиг дамчыдыр. Бөлүктөп ажылдаары: тоолдун тема болгаш сюжедин тодарадып билири. Тоолдарның сюжеттиг шыйыын тодарадыры. Хуулгаазын тоолдарның угаап боданырын сайзырадырынга, ыдыктарга хамаарыштыр кижиниң хамаарылгазын тодарадыр. Тоолдарның өөредиглиг утказы дугайында чугаа чорудар.
19.10	Анаа тоолдар. Тоол «Балыкчы Багай-оол». а.36 Тоолда катаптаашкыннарның ужур-дузазы	1 1 1	Анаа (амыдыралчы) тоолдарның онзагайын тодарадып билири. Номчаан тоолунуң дугайында чугаа чорудар. Анаа (амыдыралчы) тоолдарда кижиниң эки аажы-чаңын: эвилең-ээлдек болурун, эп-найыралдыг, чөптүг болурун тодарадып билир. Тоолга дүүшкек уткалыг мультфильмке хамаарыштыр сайгарылгалыг чугааны чорудар.
23.10	Тоол «Чаңгыс ой аъттыг үш алышкы».		Ниити ажылдаары: тоолдарның идеязын тодарадыры. Маадырларның мөзү-шынарынга характеристика бээри. Номчаан чогаалдарын сайгарары (деннээр)
26.10 /1-ги улдуң	Дириг амытаннар дыгайында тоолдар. Тоолдар «Чеди иелиг Чес-Мыйыс», «Кускун биле Үгү».	1	Тоолда чырыттыг чаагай сеткилди илере дирип билир. Ниити ажыл: тоолдарның дылының онзагайын тып, оларның чогаалга салдарын тодарадыр. Таблица-биле ажыл: дириг амытаннар дугайында болгаш анаа (амыдыралчы) тоолдарны ылгаар.
06.11	<i>Литература теориязы:</i> эпитет		Тоолдарның идея-тематиктиг угланышкынын, кижизидикчи ужур-уткалыын, үнөзүн, номчукчуга салдарын тодарадыр. Ийилеп ажылаары: маадырларның омур-хевирлерин тургузуп, ылгап билир. Бот-тускайлаң ажылдаары: тоолдарда дылдарның чурумалдыг аргаларының салдарын тодарадып, сайгарып билири. Бөлүглежиң ажылдаары: номчаан чогаалыңга хамаарыштыр диалог чугаага киржиң ажылдап билири.

13.11	Россияның чоннарының Д елегей литературы Леонардо да Винчи. Притчи «Итпиктер болгаш оларның оолдары», «Пеликан» (очул. Б. О. Казырыкпай).	2	Кижилерниң таарымча чок аажы-чаңы, ооң кижиге херек чок салдарының дугайында Леонардо да Винчинин чогаадыкчы өнчүзү – мерген чугаалары-биле таныжары. Мерген чугааларда (притчаларда) авторнун туружун тодарадыры. “Бак сагыштын долузун” дириг амытаннар чижээнге илередип тайылбырлаары.
16.11	Бурят улустун аас чогаалы. Триада	1	Көшкүн чоннарның мерген бодалдарын (ниити болгаш тускайлаң онзагай талаларын) деңнээри. Ниити ажылдаары: бурят болгаш тыва чоннарның аас чогаалын деңнеп сайгарар.
Аас чогаалындан ужукталгаш...			
20.11	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы К-Э. К. Кудажи. Тоол «Кым эн ажыктыгыл?».	1	Литературлуг тоолдарда төөгүлүг болуушкуннарның фольклорлуг үндезинин, аас чогаал-биле харылзаалыын тодарадып билир. Тоолдарны тодаргай эдерти чугаалап билири, шилилгелиг эдерти чугаалап, оларның сургаалдыг утказын тодарадып билири. Сөзүглелдин утказынга, маадырларның хөделиишкиннеринге даянып, бодунун бодалын, хамаарылгазын илередип билири.
23.11	.Сурун-оол «Карактар дугайында маргылдаа»	1	Айтырыгларга долу аас болгаш бижимел харыылаары. Рольдап аянын номчулга. Үне (үнелер) дугайында номчуп турар чогаалынга даянып, тодарадып билир. Чогаалда дылдың
27.11	М.Эргеп «Чартык арбай»	1	чурумалдыг аргаларын тып билири, оларның чогаалга салдарының дугайында чугаага киржилгези.
30.11	Ч.Чульдүм «Тарааның тывылганы»		Бойдуска (хектин эдеринге) хамаарыштыр улусчу даап бодаашкынының онзагайы, бодунун хамаарылгазын илередип билири. Маадырларга характеристика бээри.
04.12	М.Эргеп «Хек чүге ыраажы болганыл?». Ллитература теориязы: Авторлуг тоолдар	1	Ийилеп ажылдаары: тоолдарның, авторлуг тоолдарның чоок болгаш ылгалдыг талаларын, авторлуг тоолдун идеялиг утказын илередир.
07.12	О. О. Сувакпит. Басня «Арзылаң биле Пар»		Чогаалды аянын номчууру. М. С. Эргептин чогаадыкчы ажыл-ижи таныжылга. Уруглар

11.12	.С. С. Серен. Басня «Ном биле Портфель»		чогаалчызының бижээни литературлуг тоолдарның фольклорлуг үндезинин, аас чогаал-биле харылзаалыын тодарадып билири.
14.12	Литературлуг теория: Диргжидилге дугайында билиг		Тоолда мөзү-шынар темазын болгаш ооң кижизидикчи салдарын илередип, сайгарып билир. Чогаал маадырларынга деңнелгелиг характеристиканы, маадырларның хөделиишкиннеринге тус-тус үнелелди бээр.
18.12	Л.Иргит «Теве»		Чогаалды аянның номчууру. Кыска тоолдарның онзагайын илередири.
21.12	<i>Литература теориязы:</i> Басня дугайында билиг		Номчуп турар чогаалында чидиг айтырыгга хамаарыштыр бодунуң үнелелин бээрин тодарадып билир. Тоолдун сайгарылгазынга идепкейлиг киржир. Тодаргай кылдыр эдерти чугаалаары. Ниити ажылдаары: тоолдун темазын, ооң кижизидикчи салдарын тодарадыр. Бөлүктөп ажылдаары: маадырларны деңнеп сайгарары. Оларнун хөделиишкиннеринге үнелел бээр. Кыска тоолдарның онзагайын тодарадыр. Өөренип турар чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип билир. Чогаалда мөзү-шынар айтырыынга хамаарыштыр көдүрттүнген чидиг айтырыгга бодунуң туружун илередип билири. Тоолдарның сайгарылгазынга ниити киржилге. Басняның кол идеязын тодарадыр. Дириг амытаннарның омур-хевирлерин илередири. Шээжи-биле чугаалаары. Кижиниң мегелээр, бот тогдунар, алдар-макталга туралыг, турамык аажы-чаңының дугайында чугаага киржир. Дылдың чурумалдыг аргаларының ажыглалында басняның идеязының кииргенин тодарадыр.
25.12	Россия чоннарының литературазы, Делегей литературазы И. А. Крылов. Басня «Каарган болгаш дилги».	1	Басня жанрында чоннун мергенин, ооң өөредиглиг ужур-утказының дугайында чугаага киржир. Авторнун туружун илередири. Чогаалдардың идеялиг угланыышкынын тодарадыры. Тыва чогаалчылар С. Сарыг-оолдун, Л. Чадамбаның, И. Медээчиниң очулдурганы орус баснялар-биле таныжылга. Басняны рольдап аянның номчууру.

28.12 /2-ги улдун	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы Л. Х. Иргит. Басня «Теве». Сатиралыг чогаал	1	Лидия Иргиттин чогаалдары-биле таныжылга, өөредиглиг, каттырынчыг уткалыг салдарын тодарадыр. Сөзүглелден диригжидилгени тып, чечен чогаалга оларның ужур-дуказын илередир. Авторнун туружунун дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанындан тодарап кээрин илередир. Басняны рольдап аянынг номчууру. Басняда кол бодалды тып, маадырларының омур-хевирин тус-тус ылгап, үнелээри. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр бодунун бодалын, хамаарылгазын илередип билири. Шээжи-биле аянынг номчулганы күүседир. Басняларда кижилерниң багай аажы-чаңын: мегелээрин, бодун өрү көрдүнерин, мугулай чоруун сойгалаары болгаш сайгарары.
Чаштар делегейининг көрүнчүү			
	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы		Уруглар чогаалчызы Л. Б. Чадамбаның намдары-биле таныжылга. Чогаалдың уран-чеченин, чаштар делегейин таныштырар талазы-биле бижиттинген аянының онзагайын тодарадыр.
11.01	Л. Б. Чадамба. Тоожу «Аян-чорук» . Чогаалдың улусчузу	1 1	Ниити ажылдаары: улустун аас чогаалын ажыглаанын база оларның тема, кол идея илередиринге салдарын илередип билер. Бөлүктеп ажылдаары: чогаал маадырларынга, кол болгаш ийиги чергенин маадырларынга тус-тус омур-хевирлерге үнелел бээри Чогаалды аянынг номчууру. План ёзугаар азы шилилгелиг эдerti чугаалаары. План тургузары.
15.01	Бичии уругларның омур-хевирлери	1	Таблица-биле ажыл: чончу аян хөөнүнүн онзагайын: чылдак, барымдааларны, чечен чугааларның сюжет аянын чогаалдарда кииргенининг онзагайы.
18.01	Тоожу дугайында тоолчургу чугаалар	1	
22.01	М. К. Өлчей-оол. Чечен чугаа «Хөөрээрниң чугаалары».		Кол маадыр Хөөрээрниң аажы-чаңында ылгалып турар онгагай таланы илередир. Чогаалды рольдап аянынг номчууру. План ёзугаар эдerti чугаалаары.

25.01	О. К. Саган-оол. Чечен чугаа «Эжишкилер»		О.Саган-оолдун допчу намдары-биле таныжылга. Ниити ажылдаары: чечен чугааның идея, темазын тодарадыр, кижилер аразында найыралдыг болурунун эки салдарлыын тайылбырлаар.
01.02	О. О. Сувакпит. Чечен чугаа «Аът чарыжы».		Төмүр болгаш Маадырның овор-хевиринге деңнелгелиг характеристика бээр. Пейзаж – бойдус чурумалы, чогаалда уран арга дээрзин шиңгээдип, ук терминниң утказынга дүүштүр сайгарарылга кылып билири. Аянныг номчулга. Номчаан чогаалын сайгарар. План ёзугаар эдерти чугаалаары. План тургузары. «Аът чарыжы» деп чогаалдың темазын, кол маадырның аажы-чаңының онзагай ылгавыр талаларын тодарадып билир. Бичии аът мунукчузунун психологтук байдалын илередир: оон шимчээшкини, бодунга бүзүрелдиг аажы-чаңы. Кижиниң мурнунга тургустунуп кээр берге байдалдарны көрүп, ажып эртип турар бичии маадырның аажы-чаңында илереп кээр онзагай талаларын хайгаарап билир. Чогаал үзүндүлерин медреселдиг номчуп база эдерти чугаалап билир. Айтырыгларга харыылаар.
05.02	М.Эргеп «Өдүгенде чайлаг»		«Өдүгенде чайлаг» деп чогаалдың темазын тодарадыр. Тожунун бойдус чурумалы болгаш дириг амытаннарың овор-хевирин тодарадып билир. Аянныг номчулга. Номчаанын сайгарары. Чогаал үзүндүлерин медреселдиг номчуп база эдерти чугаалап билири. Чогаадыкчы ажылдаары: чогаалдың дылын, Тожу чонунун диалектизиниң онзагайын аас-биле сайгарып билир.
08.02	Дүнеки коргуушкуннар, «Ыдыктыг чаңчыл»		
12.02	«Бүгү кежик – Чер-иеде», «Изиг маргылдаалыг кичээлдер кичээлдер»		
1.02			
15.02	Тожунун бойдус чурумалы болгаш дириг амытаннары		
19.02	Ш. М. Суван. Тоожу «Кара-Баштыг» (үзүндү)	1	«Кара-Баштыг» деп чогаалда болуушкуннарны болгаш чогаал маадырларының хөделиишкиннерин сайгарып билири. Чогаалда төөгүлүг болуушкуннарга хамаарыштыр сайгарылгалыг

22.02	. Чогаалдың кижизидикчи утказы	1	номчулганы чорудуп билири. Аянныг номчулга. Чогаалда чуруттунган төөгүлүг болуушкуннарга даянып, тайылбырлыг номчулганы чорудуп билир.
26.02	<i>Литература теориязы: пейзаж</i>	1	Бот-тускайлаң ажилдаары: салдынган айтырыгларга аас болгаш бижимел-биле долу харыыны берип билир. Бөлүктеп ажилдаары: чечен чугааның тема, идеязын тодарадыр.
29.02	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы Р. Д. Лудуп. Шүлүк «Таваар, маажым бадып келгеш»	1	Шүлүктү сайгарылгалыг, чашкы үениниң онзагайын көргүзерде, авторнуң бодалын тодарадып, тайылбырлыг номчуп билир. Шүлүктүң дылының уран-чеченинге даянып, теманы илередип билир. Ниити ажилдаары: кулунчактың овор-хевириң чураанын тайылбырлаар. Шүлүктүң дылының, бижиттинген аянын, кол бодалды илереткениниң онзагайын тодарадыр.
Хуулгаазыннар делегейи			
04.03	Ш. М. Суван. Тоожу «Хүн-Херелден аалчылар» (шилиттинген эгелер).	3	Тоожуда уругларның овор-хевириң тус-тус үнелеп демдеглээр. Ниити ажилдаары: Тоожукчунуң овор-хевириң сайгарар. Аянныг номчулга. Номчаан үзүндүнү даалга ёзугаар эдерти чугаалаары.
07.03	Н. Ш. Куулар. Тоожу «Танаа-Херелдин чуртунда» (шилиттинген эгелер).		Фантастиктиг чогаалдың онзагайын тодарадыр. Чогаадып каан болгаш фантастиктиг аргаларның чогаалдың онзагайын тодарадыр, теманы ажыдарыңга салдарын тодарадыр. Ниити ажилдаары: чогаалда фантастиканың аргаларын кииргенин дилеп тывар, тодарадып билир. Маадырларның аажы-чаңыңга үнелел кылып билир. Аянныг номчулга. Чогаалды сайгарары: чогаал маадырларының тоол ораныңга чорумалдарының дугайында план ёзугаар азы кыска эдерти чугаалап, сайгарып билир.

11.03	Э. Л. Донгак. Уругларга шии «Буянныг амытаннар» Шииниң уран-чечени	1 1	Буянныг мөзү-шынарлыг болурунун дугайында өөредиглиг чугааны чорудар: эвилең-ээлдек болгаш сагыш човаачал аажы-чан, каржы чорукту эвилең аажы-чанның ажып тиилээри дээш оон-даа өске. Буянныг чоруурунун үнезин сайгарып билири. Шииниң маадырларының омур-хевиринге үнелел бээр. Шииниң дылының онзагайын тодарадыр . “Кижил болгаш бойдус” деп теманы ажытканының онзагайын тодарадыр. Рольдап аянныг номчулга. Номчаанын сайгарары.
Ыдыктар			
14.03	Тывачогаалчларның шүлүк чогаалы С. Б. Пюрбю. Шүлүк «Ынак Тывам».	1	Ниити ажылдаары: шүлүктүн темазын болгаш идеязын тодарадыр. Шүлүкте дылдың чурумалдыг аргаларын тывар, оларның идея тодарадырынга салдарын тодарадыр. Аянныг номчулга.
18.03	О. О. Сувакпит. Шүлүк «Россияга алдар».	1	Шүлүктүн тургузуунун онзагайын илередип билир. Төрээн черинге ынакшылды, чоргааралды илередиринге дылдың чурумалдыг аргаларының дээштиг салдарын тодарадып билир. Шээжи-биле аянныг номчулга. Номнарның авторлары-биле таныжылга. Төрээн дылды билириниң, оон кижиниң амыдыралынга салдарлыын, үнезиниң дугайында чугаага киржилге. Лириктиг маадырның төрээн дылын камгалап, кадагалаарынга хамаарылгазын илередип билир. Ниити ажылдаары: дылдың чурумалдыг аргаларының ажыглалын сайгарып билир. Аянныг номчулга.
21.03	А. Үержаа (А. У. Күжүгет). Шүлүк «Ие дылым»	1	
Тиилелгениң сылдыстары			
01.04 04.04	С. А. Сарыг-оол. Шүлүк «Маадыр Чүргүй-оол»	2	Бөлүктеп ажылдаары: темазын болгаш идеязын тодарадыры. Чогаалдың маадырлары Чүргүй-оол болгаш Иванның омур-хевирлерин көргүскениниң онзагай талаларын илередир. Сөзүглел-биле ажылдап билир: дылдың чурумалдыг аргаларын дилеп тывар, оларның шүлүкте уjur-дузазын тодарадыр.

			Чогаадыкчы ажылдаары: башкының дузазы-биле азы бот-хуузунда төлевилел тургузар ажылга киржилгези.
08.04	Россия чоннарының литературазы Делегей литературазы Муса Джалиль. Шүлүк «Укчугаштар» (очул. М. А. Күжүгет)	1	Аянный номчулга. Дайын темазынга хамаарышкан чугаага киржилгези. Чогаалда көдүрттүнген мөзү-шынар чидиг айтырыгларын бодунуң билип турары-биле тайылбырлап билир. Бөлүктеп ажылдаары: сөзүглелге дүүштүр айтырыгларга долу харыылаар. Айтырыгларга болгаш чогаалда болуушкуннарга хамаарыштыр бодунуң туружун илередир. Чогаалда көдүрттүнген болуушкуннарга бодунуң хамаарылгазын илередир.
Дириг амытаннар делегейи			
08.04	Ю. Ш. Кюнзегеш. Шүлүк «Эзимнерниң ыры»	1	Бөлүктеп ажылдаары: шүлүктүң темазын болгаш идеязын тодарадыры. Ниити ажылдаары: шүлүктүң идеялиг утказын тодарадырынга дылдың чурумалдыг аргаларының салдарын сайгарып билир. Бойдус камгалалының дугайында чугаага киржири.
11.04 15.04	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы С. С. Сюрюн-оол. Чечен чугаа «Ус-кушкаш».	2	«Ус-кушкаш» деп чечен чугааның темазын тодарадыр. Чогаалда Ус-кушкаштың омур-хевирин сайгарары, чечен чугааның кижизидилгелиг салдарлыын тодарадыры.
18.04 22.04 25.04	М. А. Кужугет. Чечен чугаа «Азыранчып чорааш...» (шилиттинген эгелер). <i>Төлевилел ажылы «Тыва шүлүк чогаалының онзагайы»</i>	3	Сөзүглелге хамаарышкан айтырыгларга харыылаары. «Азыранчып чорааш...» деп чечен чугааның темазын болгаш идеязын тодарадыры. Калбак чогаалды сайгарып билир. Кол маадырның аажы-чаңыга үнелелди бээр. Дылдың чурумалдыг аргаларын, чогаалдың бижиттинген онзагайын илередип билир. План ёзуугаар эдерти чугаалап билир. «Тыва шүлүк чогаалының онзагайы» деп төлевилелди күүседир ниити ажылдажылгага киржир.

29.04. 02.05	В. М. Санги. Чечен чугаа «Баштайгы олча»	2	Чечен чугааны номчууру болгаш план ёзугаар эдerti чугаалаары. Ниити ажылдаары: тоожукчу маадырның чашкы сактыышкынын көргүскенин сайгаржып, чугаалажыры. Кырган-аваның болгаш аваның омур-хевиринге үнелелди бээри.
06.05	М.Кенин-Лопсан «Эки-турачы тыва кыстарга»	1	
	Катаптаар	68	

7 класс – 68 ч.

**Чогаалды номчуурунга болгаш сайгарарынга 54 шак, класстан дашкар номчулгага – 10 шак,
чугаа сайзырадырынга -3шак**

Тема, эгениң ады	Программаның ужур-утказы	Шагы	Өөреникчилерниң күүседир ужурлуг кол-кол ажил-чорудулгазы
Чеченнерниң сөңү			
04.09	Литература –амыдыралдың көрүнчүү.	1	Ниити ажилдаары: чогаалчының ажил-чорудулгазын аас-биле чырыдары. Чечен чогаалдың уран чүүлдүң өске херирлери-биле харылзаазын илередири. Бодунуң номчаан чогаалынга үнелел бээри. Чечен чогаалда овор-хевирлерниң болгаш болуушкуннарның сырый холбаалыын бадыткалдыг илередип билири. Номчукчуга билдингир тыва улустуң маадырлыг тоолу «Танаа-Херел». Бөлүктөп ажилдаары: маадырлыг тоолдун онзагайын тодарадыры. Ниити ажилдаары: маадырлыг тоолдун тема, идеязын тодарадыры. Маадырларның овор-хевиринге үнелел бээри. «Национал аажы-чан» деп терминге хамаарыштыр бодунуң бодалын илередип билири. Шаң-Хаанга болгаш Шулбус-Хаанга деңнелгелиг үнелелди бээри. Маадырлыг тоолду сайгарып өөренири. «Бокту-Кириш, Бора-Шээлей» деп маадырлыг тоолдун улустуң аас чогаалында туружун болгаш утказын тодарадыры. Маадырлыг тоолда кыс кол маадырның өске овор-хевирлерниң маадырлыг
07.09	Улустуң аас чогаалы		
11.09 14.09 18.09	Маадырлыг эпос: «Танаа-Херел»,		
21.09 25.09 28.09	«Бокту-Кириш, Бора-Шээлей».	3 3	

02.10	<i>Литература теориясы: маадырлыг эпос</i>	1	чоруктар кылырынга эрес-дидимин ажыдары. Маадырлыг тоолдарның (эпостуң) тема болгаш идеязын тодарадып билири, дылдың чурумалдыг аргаларының салдары, бойдус чурумалының, портреттин, детальдың эпостуң утказын тодарадырынга салдарын сайгарып билири. Маадырлыг тоолдарның тургузуг, утка-хөөн болгаш бижиттингениниң онзагайы-биле таныжары. Дылдың чурумалдыг аргаларының, бойдус чурумалының, портреттин, детальдың идея тодарадырынга салдарын сайгарып билири.
Аас чогаалының салдары-биле			
05.10	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы В.С. Серен-оол «Каң-кыс»	3	Чогаалчының чогаадыкчы намдары-биле таныжылга. Бөлүктеп ажылдаары: чогаалдың жанрын, тема, идеязын, сюжедин, тургузуун тодарадып, сайгарып билири. Маадырлыг тоолдун кол маадыры Бора-Шээлей биле Каң-кыстың омур-хевирлерин деңнеп сайгарары. Маадырлыг тоолду сайгарып өөренири. Маадырлыг тоол биле авторлуг тоолдун ниити болгаш ылгавырлыг талаларының дугайында чугааны чорудары. Маадырлыг биле авторлуг тоолдарның ниити болгаш ылгавырлыг талалаын бадыткалдыг сайгарып билири.
09.10	М.Б. Доржу. Шүлүк «Аас чогаал»		М.Б. Доржунуң «Аас чогаал» деп шүлүүнүң темазын, идеялиг утказын тодарадып билири. Аянның номчулга. Лириктиг чогаалдың улустуң аас чогаалы-биле холбаалыын бадыткалдыг тодарадып билири. Лириктиг чогаалды сайгарары.
12.10	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы М. Б. Кенин-Лопсан. Чечен чугаа «Хайыралыг Калчан-Шилги».	3	Тоожунуң тема болгаш идеязын илередип билири. Маадырларның омур-хевиринге үнелелди берип билири, оларның чогаалдың идеялиг умур-утказын ажыдарынга салдарлыын тодарадыры. Бөлүктеп ажылдаары: чогаалга хамаарыштыр бөдүүн болгаш нарын план, умур-утказынга хамаарыштыр айтырыгларны тургузуп билири. Харыылап тура, бодунуң бодалын, туружун шын база бадыткалдыг илередип билири. Словарь-биле ажыл. Чогаалдың ниити литературлуг сайгарылгазын кылып билири.
16.10	<i>Литература теориясы: чогаалдың тема болгаш идеязы</i>		«Тема» болгаш «идея» деп терминнерни билири.

19.10	Россия чоннарының литературазы Делегей литературазы Дожоогийн Цэдэв. Шүлүк «Улуг Гобиде өг» (Очулгазы Ю.Ш. Кюнзегештии)	1	Сөзүглелдин аянның номчулгазы. Шүлүктүн сайгарылгазы: идеялиг утказын ажыдып билири. Номчаан чогаалынга дүүштүр деннелгелиг сайгарылганы кылыры: чоннуң ниити, бот-тускайлаң чаңчылчаан культуразының онзагайы. Шүлүктүн темазын, идеялиг утказын тодарадып билири. Аянның номчулга. Лириктиг маадырның салдарын тодарадыры. Лириктиг чогаалдың улустун аас чогаалы-биле холбаалыын бадыткалдыг тодарадып билири. Лириктиг чогаалды сайгарары.
Мен – чаа Тываның оглу мен			
23.10	Тыва чгаалчыларның проза чогаалыС. К. Тока. Роман «Араттың сөзү».	6	С. К. Токаның «Араттың сөзү» деп романының бижиттинген төөгүзү-биле кыска таныжылга. Романның маадырларының болгаш сюжединиң төөгү-биле холбаалыы. Маадырларның овор- хевиринге, аажы-чаңынга үнелел бээри. Романның утказын ажыдарынга овор-хевирлерниң салдарын сайгарган чугаага киржири. Романның бижиттингенинге хамаарыштыр төөгүлүг үндезиннерни өөренип көөрү. Бот ажыл: номчаан чогаалынга хамаарыштыр бөдүүн болгаш нарын планнарны тургузуп билири. Темага дүүштүр бижимел дыңнадыг кылып билири. Ниити ажылдаары: темага хамаарыштыр бижимел дыңнадыгны белеткээри. Чогаалга хамаарышкан айтырыгларга өөреникчиниң бодунуң бадыткалдыг харыылап билири. Чогаалды сайгарары. Тыва литературада С.А. Сарыг-оолдун «Аңгыр-оолдун тоожузу» деп чогаалының ужур-утказы болгаш туружун тодарадыры. Чогаалдың сюжединде маадырларның төөгүлүг болуушкуннар- биле харылзаазын тодарадыры. Романның сюжединиң болгаш овор-хевирлер системазының онзагайын илередири. Чогаалда болуушкуннарның болгаш маадырларның төөгү-биле холбаалыын илередири. Романда езу-чаңчылдарның, чүдүлге-
26.10 /1-ги улдун 06.11 09.11 13.11 16.11 20.11	С. А. Сарыг-оол. Роман «Аңгыр-оолдун тоожузу».	6	

23.11	Б.Д. Ховенмей. Чечен чугаа «Чүү болганыл?»	1	сүзүглелдин маадырның кижиге болуп хевирлеттинеринге салдарын тодарадып билири. Чогаалга хамаарыштыр бөдүүн болгаш нарын план, уjur-утказынга хамаарыштыр айтырыгларны тургузуп билири. Чогаалдың кол маадырының салым-чолунга езу-чаңчылдарның, чүдүлге-сүзүглелдин киржилгезин тодарадыры. Чогаалчының чогаадыкчы ажил-ижининг делгелгези-биле таныжылга. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр үнелел бижири (сөзүглелге хамаарыштыр өзек сөстөрүни тывары). Чечен чугааның темазын, идеялиг утказын тодарадып билири. Чогаалдың идеязын илередиринге кол маадырның омур-хевирининг болгаш дылдың уран аргаларының салдарын тодарадыры. Чогаалды сайгарары.
27.11	Россияның чоннарының лтературазы Делегей литературазы С.Р. Эллай. Шүлүк «Экии, тыва чонум!»(очулгазы Ю. Ш. Кюнзегеш)	1	Чогаалчының чогаадыкчы намдары-биле таныжылга. Чогаалда национал онзагай деп билиишкин-биле ниити таныжылга. Россия чоннарының чечен чогаалының жанр болгаш утка-хөөн талазы-биле онзагайынга хамаарыштыр бодунуң хамаарылгазын илередип өөренири. Чогаалдың уjur-утказын көргүзеринге лириктиг маадырның ролун илередири. Шүлүктү сайгарары.
Угаан болгаш сеткил			
30.11 04.12 07.12 11.12	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы С.А. Сарыг-оол. Чечен чугаа «Соругга».	4	Чечен чугааның темазын болгаш идеязын, бойдус биле кижининг аразында харылзаалыын тодарадыры. Кол маадыр Дукарның, ооң психологтуг байдалын тодарадып, анаа характеристика бээри. Дылдың чурумалдыг аргаларының салдарын илередип билири. Чогаалдың адының уjur-утказын, детальдарны көргүскенининг салдарын тодарадыры. Чечен чугааның сюжедин, көдүрттүнген чидиг айтырыгларны тодарадып билири
14.12	О.О. Сувакпит. Шүлүк «Ылар».	1	Эжеш ажилдаары: шүлүктүң темазын болгаш идеязын тодарадыры. Лириктиг чогаалдың сайгарылгазы. Шүлүктүң кол нарын айтырыын тодарадыры. Бойдус камгалалының темазын чогаалда чырытканының онзагайын сайгарары. Шээжи-биле аянның номчулга.
18.12 21.12			

25.12	К-Э. К. Кудажы. Тоожу «Кызыл-Бөрттүг».	3	Чогаалда авторнун бот-тускайлаң тоожушкун аянынын онзагайын илередип билири. Чурттуң төөгүзүнүн чидиг айтырыгларын көргүзери. Кол маадырнын омур-хевиринин сайгарылгазы. Тоожунун сайгарылгазын кылып тура, дылдын чурумалдыг аргаларын илередири. Өөрөнгө чогаалына даянып, чараш мөзү-шынар болгаш сагыш-сеткил үнөзине хамаарыштыр маадырнын сүзүктөрүн илередири.
	Ш.М. Суван. Чечен чугаа «Чээн оол».	1	Чечен чугааның бичии маадырының психолгтуг болгаш эмоционалдыг байдалдарын тодарадыры. Мөзү-шынар темазын авторнун ажитканы.
	<i>Литература теориязы: чечен чугаа дугайында билиг</i>	1	Чечен чугаа – улуг эвес, биче хемчээлдиг проза жанры деп билиишкенин тодарадып билири. Чечен чугааның проза жанрының өске хевирлеринден ылгалын тайылбырлап билири.
Чечен чогаал делегейинде мөңгө темалар			
	Тыва чогаалчыларның проза чогаалы С.Б. Пюрбю. Тоожу «Эргеппей дугайында тоожу».	2	Чогаалдың төөгүлүг үндезинин тургузуп билири. Чогаалдың маадырларына болгаш болуушкуннарына авторнун хамаарылгазын илередип билири. Кол маадырнын омур-хевиринге үнөлө берип, ооң өскелерге бот-башкарып өөрениринге кижизидикчи салдарын тодарадып билири.
	О.К. Саган-оол. Чечен чугаа «Найырал».	2	Эжеш ажилдаары: чогаалдың темазын болгаш идеяын бодалын тодарадып билири. «Найырал» деп чечен чугааның амыдыралчы үндезиннерин, кол маадырнын иштики делегейинин (психологиязының) болгаш аажы-чаңының өскерлиринге салдарлыын илередип билири. Номчаан чүүлүн чоок кылдыр эдerti чугаалаары (Адар-оол болгаш Марусяның аян-чоруу, бойдустун берге байдалдарының үезинде боттарын алдынып билири). Найырал темазын чураанын ажыдып, сайгарып билири.
	К-Э. К. Кудажы. Чечен чугаа «Сарыг-оолдун плантациязы».	1	Чечен чугааның анализи. Чечен чогаалдың темазын болгаш кол бодалын тодарадып, чогаалда пейзажтын салдарын билири. Маадырларнын омур-

	М.Б. Доржу. Чечен чугаа «Дайынныг кино көргөш».	1	хевиринге үнелел берип, чечен чугааның дылының онзагайын сайгарып билири. Матренаның омур-хевиринге даянып, дайын темазынга тодаргай беседаны чорудары. Салгалдар аразында харылзааны чогаал сөзүглелиниң ажыдып шыдааны. Орус херээжен маадыр Матренага авторнуң хамаарылгазын бодунуң билип турары-биле илередип билири.
	И. Б. Иргит. Чечен чугаа «Эргим Уля угбай».	1	Чогаалчы И.Иргиттиң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжары. Чогаалдың темазын болгаш идеязын тодарадыры. Өөрөнгөн литература теориялыг терминнер, билиишкиннерге даянып, сөзүглелдин анализин кылып билири. Чогаадыкчы ажыл: бердинген темага чогаадыг бижиб билири.
	<i>Литература теориязы:</i> тоожу, композиция болгаш сюжет.	1	Тоожу – эпиктиг калбак чогаал жанры деп билиишкинни тодарадып билири. Тоожу биле чечен чугааның ылгалын тайылбырлаары. Литература теориялыг кол терминнер, билиишкиннер-биле таныжып, чогаалды сайгарарынга ажыглап билири.
Поэтиктиг одуруглар			
	Тыва чогаалчыларның шүлүк чогаалы С.Б. Пюрбю. Шүлүк «Төрээн дылымга».	1	Лириктиг чогаалды аянныг номчуп билири. Чогаалдың темазын болгаш идеязын тодарадыры, дылдың чурумалдыг аргаларының чогаалдың идеязын илередиринге салдарлыын сайгарып билири. Төрээн дылын өөренириниң чугулазын бодунуң билип турары-биле, бодалдарын бадыткалдыг чижектерлиг, илередип билири.
	А.А. Даржай. Шүлүк «Авамга».	1	Шүлүктүң темазын болгаш идеязын тодарадыры. Ава кижиниң омурун тускай чуруп илереткенин тодарадып билири. Аваның өг-бүледе, ниитилелде ажык-дузазының дугайында угаап бодап, билири. Шүлүктүң идеязын ажыдарынга чурумалдыг аргаларның салдарын сайгарылгага чорудары. Шээжи-биле аянныг номчууру.

	М.А. Кужугет. Шүлүк «Бак сагыш башка халдаар».	1	Кижилерниң аажы-чаңында үнелиг чүүлдерни номчаан чогаалында илереттингенин бодунуң туружу-биле тодаргайлап билири. Шүлүктүң кижизидикчи талазының онзагай күштүүн тыва улустуң үлегер домаа болгаш дылдың чурумалдыг аргалары-биле бадыткап билири. Чогаалдың адының символиктиг утказын, улустуң аас чогаалы-биле харылзаалыын ажыдып билири.
	Р.Д. Лудуп. Шүлүк «Чавыс-чавыс көжүп чоруур булуттарлыг».	1	Шүлүктүң идея болгаш пафозун тодарадып тургузуун сайгарары. Шүлүктүң идеялиг утказын ажыдарынга бойдус чурумалы болгаш дылдың уран-чечен аргаларының салдарын тодарадыры.
	<i>Литература теориязы:</i> шүлүк дугайында билиг.	1	Өөрөнгөн литература теориялыг терминнер: шүлүк, аян, хемчээл болгаш өске-даа билиишкиннерге даянып, сайгарылга күүседип билири.
Бодунарның төөгүлөр өөренинер			
	Тыва шүлүк чогаалы С.А. Сарыг-оол. Шүлүк «Алдан-маадыр».	2	Чогаалдың тема болгаш идеязын төрөөн черниң төөгүзү-биле холбаштырып, тодарадып билири. Чогаал маадырларының амыдыралын уран чүүлдүң өске хевирлери-биле холбаштырып тайылбырлап билири. Чоннуң коргуш чок маадырларының дугайында чогаалдың төөгүлүг үндезинни. Шүлүктүң шээжи-биле аянның номчулгасы. Шүлүктүң төөгү-биле холбаалы. Дылдың чурумалдыг аргаларының идея, тема илередиринге салдарын сайгарып билири. Чогаалдың мөзү-шынар айтырын көдүреринге чугулазын бадыткалдыг чижектер-биле илередип билири. Шүлүктү аянның номчууру.
	Р.Д. Лудуп. Шүлүк «Улаастайга».	1	
	О.О. Сувакпит. Баллада «Сат Бүркей дугайында баллада».	1	Шүлүктүң төөгүлүг болуушкуннар-биле харылзаазын тодарадыры. Чогаалдың уран чурумалдыг аргаларының салдарын тодарадыры. Лириктиг шүлүктүң сайгарылгасы: хамааты туруш хевирлээринге чогаалдың бижиттинген аянының онзагайын илередип билири. Чогаалды аянның номчууру.

	Тыва проза чогаалы И.У. Бадра. Тоожу «Ужудукчу Кидиспей».	3	Чогаалдың төөгүлүг үндезинниин тодарадып билири. Тываның бирги ужудукчузу Чооду Кидиспей дугайында амыдырал-биле холбап сайгарары. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр долу харыылыг сайгарылгалыг чугааны чорудары.
	<i>Төлевилел-биле ажыл</i>	1	
	Тыва шии чогаалы		Чогаалдың тема болгаш идеязын илередип билири. Шиини рольдап аянныг номчууру. Хамааты туруш хевирлээринге огаалдың кижизидикчи салдарын бадыткалдыг чижектерлиг сайгарып билири. Шииниң маадырларынга тус-тус характеристика бээри. Номчаан чогаалынга хамаарыштыр үнелел бижири (сөзүглелге хамаарыштыр өзек сөстөрни тывары).
	К-Э. К. Кудажы. Драма «Он бир».	3	Шиини чогаалының онзагай талаларын сайгарып билири, маадырларга тус-тус үнелел берип өөренири.
	<i>Литература теориязы: шии чогаалы</i>		
	Катаптаашкын, курлавыр	1	
	Ниити	68	